

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

УДК 338.24.021.8

Калініченко Тетяна Ігорівна

**Теорія економічної залежності та її розвиток у сучасних
умовах**

спеціальність: 051 Економіка
освітня програма: «Теорії та моделі управління економікою»

АВТОРЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи магістра

ОДЕСА – 2020

Кваліфікаційна робота є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету.

Науковий керівник: доктор економічних наук , професор
Жданова Людмила Леонідовна,
Одеський національний економічний
університет, доцент кафедри загальної
економічної теорії та економічної
політики

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться 11 грудня 2020 року о 9:00 год, на засіданні державної атестаційної комісії в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 202

З кваліфікаційною роботою можна ознайомитися на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 214

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність даної роботи полягає в тому, що розвиток частин системи відбувається за рахунок розвитку інших частин. Контроль торгових відносин носить монополістичний характер. Таким чином, надлишки, вироблені в залежних країнах, передаються в панівні країни. Фінансові відносини в панівних країнах засновані на державні позики та експорті капіталу, що дозволяє їм отримувати відсотки і прибуток, а також посилити контроль за економічною ситуацією в інших країнах. Для залежних країн це означає відтік прибутку і надлишків виробництва, втрати контролю над власними продуктивними ресурсами. Щоб подолати цю неблагополучну ситуацію, залежні країни повинні збільшити виробництво, але не за рахунок високотехнологічного обладнання, а за рахунок більш інтенсивної експлуатації робочої сили.

Результатом є обмеження розвитку як їх внутрішнього ринку і технічних можливостей, так і морального і фізичного стану їх суспільства. Змішаним такий розвиток називається завдяки передачі ресурсів з відсталих країн в прогресивні, що не тільки пояснює відмінності між цими країнами, але і підсилює їх.

Історично сформовані форми залежності визначено такими факторами: по-перше, це основні форми світового господарства, і закони їх розвитку. По-друге, тип економічних відносин, що переважають в капіталістичних центрах. По-третє, тип економічних відносин, який існує в "другорядних" країнах, об'єднаних станом залежності в межах міжнародного економічного співтовариства. Подібності в розвитку цих форм полягають в наступному: по-перше, торговий експорт, що має на увазі торговельний і фінансовий капітал (за сприяння держав-колонізаторів, які домінують у економічних відносинах в Європі завдяки монополії на торгівлю) доповнюється колоніальною монополією на землю, ресурси гірничодобувної промисловості, а так само робочої сили (рабська або кріпосну працю) в "захоплених" країнах. По-друге, фінансово-промислова залежність, яка позначилася в кінці 19 століття, характеризується переважанням великих капіталів в керівних центрах і її повсюдним поширенням допомогою вкладів у виробництво сировини і сільськогосподарських продуктів для споживання в керівних центрах. У залежних країнах, завдяки експорту цих продуктів, зросла продуктивна структура. По-третє, в післявоєнний час встановився новий тип залежності, заснований завдяки багатонаціональним корпораціям, які почали вкладати кошти у внутрішній ринок країн, що розвиваються. По суті це був промислово - технологічний тип залежності. Кожна з цих форм залежності відповідає ситуації, в якій знаходилися ці країни на міжнародній арені, а також характером їх внутрішнього устрою (це стосувалося орієнтації на виробництво, накопичення капіталу, відтворення економіки, і одночасно соціального та політичного устрою). Виробництво продукції для експорту має відповідати потребам керівних центрів. Прибуток від експорту становить більшу частину національного доходу. Націлена на продаж велика частина надлишкової продукції була і в тих країнах, де земельні ресурси і ресурси гірничодобувної

промисловості перебували у віданні зарубіжних компаній. В результаті обмежувалося споживання цієї продукції всередині країни. Відносини між іноземними компаніями та керівними центрами були складними і носили експлуататорський характер. Прибуток від експорту становить більшу частину національного доходу. Націлена на продаж велика частина надлишкової продукції була і в тих країнах, де земельні ресурси і ресурси гірничодобувної промисловості перебували у віданні зарубіжних компаній. В результаті обмежувалося споживання цієї продукції всередині країни. Відносини між іноземними компаніями та керівними центрами були складними і носили експлуататорський характер. Прибуток від експорту становить більшу частину національного доходу. Націлена на продаж велика частина надлишкової продукції була і в тих країнах, де земельні ресурси і ресурси гірничодобувної промисловості перебували у віданні зарубіжних компаній. В результаті обмежувалося споживання цієї продукції всередині країни.

Метою даної роботи є дослідження економічної залежності і її впливу на розвиток країни.

Завданнями даної роботи є визначення теоретичного сенсу проблеми "економічна залежність". Вивчення передумов виникнення теорії залежності і її основних положень. Дослідження економічного становища країн в контексті теорії залежності

Предметом дослідження дипломної роботи є економічні відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу, споживання менш розвинутих країн.

Об'єктом дослідження є сучасна глобалізована економіка.

Метод дослідження: застосовано генетичний метода, його такі принципи як сходження від абстрактного до конкретного, єдність історичного і логічного, статистичний підхід, порівняння.

Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної роботи полягає у поглибленні існуючих теоретико-методологічних основ економічної залежності та економічного розвитку.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 124 сторінка. Основний зміст викладено на 116 сторінках. Робота містить 6 таблиць, 2 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі розглядаємо теорії залежності і її впливу на економіку країни. Теорія залежності - це уявлення про те, що ресурси перетікають з «периферії» бідних і слаборозвинених країн в «ядро» багатих держав, збагачуючи останні за рахунок перших. Центральне положення теорії залежності полягає в тому, що бідні держави є бідними, а багаті - збагаченими завдяки тому, як бідні держави інтегровані в «світову систему». Ця теорія була офіційно розроблена в кінці 1960-х років після Другої світової війни, коли вчені шукали корінь проблеми у відсутності розвитку в Латинській Америці.

Виділяються три основні характеристики теорії залежності. По-перше, міжнародна система розглядається як сума двох сукупностей держав: домінуючої та залежної. По-друге, теорія залежності стверджує, що зовнішні сили є критичними з точки зору економічної діяльності залежних держав. По-третє, відносини, засновані на історичних закономірностях та динаміці (тобто, інтернаціоналізація капіталізму), між домінуючими та залежними державами є енергійним процесом, при цьому обміни, що відбуваються між державами, відіграють значну роль у зміцненні моделей нерівності.

Ця теорія виникла як реакція на теорію модернізації, більш ранню теорію розвитку, яка стверджувала, що всі суспільства проходять однакові стадії розвитку, що сьгоднішні слаборозвинені райони, таким чином, знаходяться в ситуації, аналогічній ситуації в сьгоднішніх розвинених регіонах в якийсь момент в минулому .

Отже, завдання допомогти слаборозвиненим регіонам вирватися з убогості полягає в тому, щоб прискорити їх просування по цьому передбачуваному загальному шляху розвитку за допомогою різних засобів, таких як інвестиції, передача технологій і більш тісна інтеграція в світовий ринок. Теорія залежності відкинула цю точку зору, стверджуючи, що слаборозвинені країни - це не просто примітивні версії розвинених країн, але вони володіють власними унікальними особливостями і структурами; і, що важливо, знаходяться в ситуації, коли вони є слабшими учасниками світової ринкової економіки.

У другому розділі розкладаємо концепції залежного розвитку і переферійного капіталізму.

Аргентинець Рауль Пребіш висунув поняття "центр" (провідні розвинуті країни) та "периферія" (економічно відсталі райони світу) і заявив про необхідність розробки "головної" стратегії розвитку у зв'язку з перебудовою міжнародних економічних зв'язків, виникла потреба концепції "периферійної економіки".

- перша теза теорії залежного розвитку полягає в тому що є різні типи країн і всі вони розрізняються зі своїми функціями виконують різні функції світової економіки

Перше- це країни центру, це найбільш багаті і сильні країни (сша, Великобританія, Сінгапур)

далі йдуть країни знаходяться на периферія центру- це сучасно розвинені багаті країни такі як (Канада, Нідерланди) всі ці країни дещо слабше ніж центр країни це не заважає залишатися їм багатими.

Потім йдуть країни «центру периферії»- це країни які ще розвиваються, але вони не дуже багаті (країни такі як південної Африки, Індії або Бразилії). Потім йдуть країни «периферії периферії» найбідніші країни (Камбоджа, Сальвадор).

Міжнародний поділ праці між усіма цими країнами є дуже специфічним. Суть цього положення в тому що «центр» домінує в плані промисловості і використання технологій. Тобто у них є всілякі наукові технології і високорозвинена промисловість.

В той же час країни периферії здебільшого характеризуються сільськогосподарським виробництвом і залученням дешевої праці. І в результаті структура світової економіки призводить до того, що країни периферії центру обслуговують центр, так само центр периферії обслуговує центр і периферію центр. А країни служать всім тим, хто вище їх.

-друга теза теорії залежності це касове поділ. Він полягає в тому що на всіх цих різних країнах є чіткий поділ на багатих і бідних.

Суть цього аргументу - всі багаті верстви суспільства політичні, економічні, співпрацюють один з одним. І вони співпрацюють заради своїх владних багатств. Вони співпрацюють заради збереження даної системи.

-третя теза теоретичної залежності що вся ця структура міжнародний поділ праці класове розшарування по всіх країнах світу влаштовані в рамках більш широкої світової системи. І це більш широка світова система характеризується як світовий капіталізм. Це так само означає що в даній системі економічної теорії та лібералізму визначає все політ економічні та фінансові теорії. І звичайно вони служать центральні країни. До того ж транснаціональні корпорації в цій системі лише інструменти в рамках багатіїв центральних країн. Міжнародні інститути ,наприклад, Світовий банк, світового фонду знову таки служать найбагатшим країнам і їх багатіям.

Деякі вчені вважають, що провідну роль у формуванні міжнародного порядку покликані зіграти численні міжнародні організації на чолі з Організацією об'єднаних націй, яка може розглядатися як основа майбутнього світового уряду. Друга група дослідників, розглядаючи створення світових інститутів, керуючих міжнародними економічними і політичними відносинами, як шлях до формування у віддаленому майбутньому планетарного уряду, вказують на роль регіональних процесів як каталізаторів, здатних прискорити створення таких інститутів.

Важливою датою в історії всього людства стало 1 травня 1974 р., коли Генеральна Асамблея ООН прийняла «Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку» і відповідну «Програму дій». Як пише відомий представник римського клубу А. Печеї, «Це всесвітня соціально-політична революція бідних. Вона буде набирати сил і визначатиметься не тими чи іншими положеннями ідеологічного порядку, скільки гнівом, обуренням і протестом проти несправедливості.

Мільярди людей будуть наполегливо вимагати перерозподілу влади, багатств, доходів. Неможливо передбачити, які саме форми прийме надалі цей рух і якою буде реакція на нього більш благополучних країн, шокованих натиском в умовах, коли вони не мають єдиної тактики дій. Однак можна з упевненістю стверджувати, що ці революційні процеси неможливо зупинити і що найбухливіші події ще чекають на людство попереду»

Девід Рокфеллер і його старший брат Нельсон Рокфеллер є активними ідейними розповсюджувачами концепції нового міжнародного порядку і транснаціональних еліт. Вони переконані в тому, що наднаціональний суверенітет інтелектуальної еліти та міжнародних банкірів, безсумнівно, переважніше національного самовизначення. Рокфеллери виступають за інтернаціоналізм, який відповідає вільсоніанській традиції американської зовнішньої політики, орієнтованої на побудову більш інтегрованої глобальної політичної та економічної структури – єдиного світу, існування якого немислимо без ефективної «м'якої сили»

У третьому розділі розглядали концепції альтернативного розвитку, опори на власні сили та нового економічного порядку. Останнім часом на Заході термін «золотий мільярд» набув популярності і став означати населення країн «першого світу», що входять в Організацію економічного співробітництва і розвитку. Зараз у ній 24 країни Європи і світу. Термін «золотий мільярд» утворився як синтез двох великих ідей сучасної західної культури. Перша ідея – уявлення про «Золотий вік» прогресу і благоденства. Друга – песимістичне визнання обмеженості ресурсів Землі і неможливості поширення цього благоденства на все населення планети сьогодення.

Теорія залежності Пребіша була підхоплена економістами «периферії», особливо лівого спрямування. вона відмінно пояснювала населенню «країн, що розвиваються» причини відставання їх економік і низького рівня життя. Пребіш пропонував і вирішення проблеми: індустріалізацію, засновану на імпортозаміщенні.

Реалізовувати концепцію Пребіша взялися і на його батьківщині – Аргентині, і в сусідній Бразилії.

За п'ять років, 1967-1973, Бразилія зробила, «політ тропічної комети», злетівши по ВВП з 28-го на 8-е місце в світі. Бразилія налагодила виробництво автомобілів, тракторів, двигунів, верстатів, енергетичного обладнання, теле-радіоапаратури і навіть запустила програму національного виробництва комп'ютерів і початку освоєння космосу. При цьому частка експорту в ВВП Бразилії залишалася з 50-х незмінною - близько 9%. Тобто практично весь «політ комети» забезпечувався внутрішнім ринком.

Але У 1980 зовнішній борг Бразилії вже складав - \$100 млрд. Бразилія разом з Аргентиною і Мексикою очолили список найбільших країн-боржників. Борги

обернулися гіперінфляцією (10-кратне зростання цін в 1994-м), великими кредитними ставками і спадом в усіх галузях промисловості.

На початку XX століття – це багатуша країна Латинської Америки, яка вдвічі перевершувала по ВВП Італію, а за рівнем ВВП на душу населення порівнювалась з Німеччиною і Францією. Економічні експерименти призвели до того, що до кінця століття ВВП країни став втричі менше італійського.

Раулю Пребішу знадобилося 25 років, щоб визнати: індустріалізація на основі імпортозаміщення призвела до провальних результатів. «Надії на те, що, отримуючи передову технологію з «центрів», країни Латинської Америки зроблять стрибок в економічному розвитку, не виправдалися. Блага від структурних змін в ще більшому ступені сконцентрувалися в вищих шарах, що призвело до зростання марнотратного споживання і погіршило можливості накопичення капіталу ».

Лі Куан Ю висловився щодо теорії залежності так: «Загальноприйнятою мудрістю економістів того часу, було те, що транснаціональні корпорації вважалися експлуататорами дешевої землі, праці і сировини. Ця «школа залежності» доводила, що корпорації продовжували політику колоніальної експлуатації, яка прирікала країни, що розвиваються, продавати сировину розвиненим країнам і закуповувати в них товари, щоб експлуатувати народи і тримати їх в відсталості. Багато лідерів країн «третього світу» вірили цій теорії колоніальної експлуатації, але мене вона не вражала ». До моменту поділу Кореї, в ті самі роки, коли Рауль Пребіш прославився своєю теорією залежності і концепцією імпортозаміщення, Корея значилася серед найбідніших країн світу. ВВП на душу населення не перевищувало \$ 100. Через півстоліття, в 1994 році, коли Бразилія переживала пік наслідків політики імпортозаміщення, Південна Корея увійшла в розряд високорозвинених країн, виробляючи ВВП на душу населення більше \$ 30 000. Нарівні з Республікою Корея розвивалися економіки двох інших «тигрів». А Сінгапур за темпами зростання економіки навіть випереджав «колег», і по ВВП на душу населення зараз входить в топ-10 країн світу. «Дешевий і надійний повітряний і морський транспорт зробили можливим переміщення галузей промисловості в нові країни, якщо тільки їх населення було досить дисциплінованим і здатним до навчання, щоб працювати на новому обладнанні, а також був стійкий і ефективний уряд, який міг підтримувати стабільні умови роботи для іноземних підприємців. Нашим кредо було: або виробляти товари і надавати послуги дешевше і краще, ніж будь-хто інший, або загинути». Лі Куан Ю

- Максимальна інтеграція в міжнародний ринок і орієнтація на експорт
- Мінімальні соціальні обов'язки держави
- Політична стабільність

Висновки

Теорія залежності знаходиться ще в процесі розвитку. Її розвиток обумовлений необхідністю дослідження глобальної економіки як єдиного цілого, у якому різні складові частини знаходяться у різному економічному положенні, мають різний рівень добробуту населення та можливості його підвищення.

Економічна залежність обмежує розвиток продуктивних сил, інститутів, залежних країни. розуміння цього привело до розробки різних концепцій подолання економічної залежності.

Сьогодні прихильників теорії залежності менше, ніж десятиліть тому. Деякі вважають, що теорія залежності є менш відповідною концептуалізацією розподілу багатства, тоді як інші стверджують, що теорія залежності все ще застосовується для вивчення збіднення держави та світової системи у 21 столітті.

Теорія залежності стала впливовою в Латинській Америці в 1960-х і 1970-х роках, значною мірою у відповідь на теорію модернізації та політику вільної торгівлі, що виникла на Заході. Прихильники теорії модернізації стверджували, що слаборозвинені країни стримуються певними культурними характеристиками або відсутністю у них прихильності до конкретної економічної політики, яка слідувала за даними етапами зростання. Незважаючи на те, що в рамках широкої школи теорії залежності існували різноманітні перспективи, всі вони відкидали неісторичний підхід теорії модернізації до розвитку та критикували її неможливість врахувати важливість ролі глобальних економічних та політичних структур.

Говорячи більш широко, бідність є невід'ємною частиною периферійного капіталізму. Її існуванню сприяють тісно пов'язані між собою фактори. Соціальна структура країн, що розвиваються відмінна від структури розвинених держав. Внаслідок цього спостерігається різниця в психологічному стані суспільств центру і периферії. У країнах центру зниження дитячої смертності та збільшення середньої тривалості життя сприяють поліпшенню якості життя і скороченню

народжуваності. В економічно відсталих країнах, де рівень народжуваності високий, швидко впроваджені технології та заходи з охорони здоров'я, навпаки, призвели лише до надзвичайно високого приросту населення, особливо в нижчих верствах суспільства.

Концепція У. Ростоу - найяскравіший приклад лінійно-стадіального розуміння історичного розвитку. Офіційна марксистська доктрина полягала в тому, що відсталі країни застрягли на стадії однієї з докапіталістичних суспільно-економічних формацій, в більшості випадків, феодальній. І тепер кожної з них належить піднятися на вищу стадію історичного розвитку. Правда, при цьому, на відміну від У. Ростоу, марксистські дослідники допускали, що ці відсталі країни можуть піднятися до найвищої стадії, досягнутою до теперішнього часу людством, минаючи всі проміжні.

Широке розуміння модернізації було теоретичний основою самих райдужних прогнозів розвитку країн «третього» світу. Так як в відсталих країнах йдуть абсолютно ті ж самі процеси, що відбувалися колись на Заході, то і результати будуть абсолютно такими ж. Як вважалося в 50 -60-ті роки, всі країни «третього» світу в найближчому часі наздоженуть за основними показниками країни Заходу. Вони стануть індустріальними державами з високим рівнем розвитку виробництва, науки, освіти, культури. Всі вони покінчать з убогістю і забезпечать своїм громадянам гідний рівень життя. У них запанує демократія, будуть дотримуватися всі права людини.

Однак незабаром всі ці прогнози і породжені ними надії почали руйнуватися. Економічне зростання у відсталих країнах йшло вкрай низькими темпами, а з часом у багатьох з них стало все більше сповільнюватися. І навіть там, де це зростання було значним, воно не тільки не вело до зменшення бідності населення, а навпаки, супроводжувалося її зростанням. Продовжував різко зростати розрив у рівні економічного розвитку між передовими і відсталими країнами. Відсталість не тільки не скорочувалася, але, навпаки, збільшувалася.

Особливістю теорії, яка розроблялася латиноамериканськими вченими з позицій національного реформізму, було те, що спочатку об'єктом аналізу завжди був зовнішній фактор, хоча розуміння місця і ролі цього фактора змінювалося. На початку 60-х років розроблялася симетрична стратегія внутрішнього й експортного виробництва, політики перерозподілу доходів, принципів регіонального планування і нових характеристик споживання. У 60-70-ті роки найважливішим на найближче десятиріччя було забезпечити через індустріалізацію і соціально-економічні перетворення мінімальні фізіологічні та економічні блага людині "третього світу". Автори цієї концепції завжди підкреслювали надкласовий загальнонаціональний підхід до вирішення основних проблем.

Головною проблемою теорії була оголошена розробка критерію розподілу ресурсів. Її автори виступили проти панівного в західній економічній літературі класичного положення про порівняльні витрати (відносні переваги), яке обґрунтував ще Д. Рікардо. Латиноамериканські економісти заявляли, що світовий ринок через критерії порівняльних вигід не забезпечує найкращого розподілу ресурсів і добробуту всіх партнерів, а нав'язує, наприклад, відсталим країнам постійну тенденцію до нерівноваги. Р. Пребіш і С. Фуртадо визнали, що аналіз слаборозвинутості, її динаміки, стану зовнішньої залежності, впливу попиту периферійної економіки на результати науково-технічних досліджень у розвинутих країнах показав уразливість розуміння поняття "оптимальний розподіл ресурсів". Розробка гіпотези і критерію економічного розвитку, методів оцінки ефективності заміщення імпорту є ще одним досягненням теоретиків периферійної економіки.

В науковій літературі, в цілому, виділяються три основні підходи до інтерпретації соціально-економічного порядку: реалістичний, соціально-конструктивістський і інституціональний. Для першого характерний акцент на співвідношеннях потенціалів між основними суб'єктами відносин. Для другого – підкреслений інтерес до правил поведінки між ними, правилами, що розуміються

в динаміці їх розвитку та впливу на поведінку держав і окремих особистостей. Для третього – акцент на інструментарії регулювання, основою якого, як постулюється, виступають міжнародні інститути, що розуміються як механізми міждержавного співробітництва, здатні надавати примирний і стримуючий вплив на поведінку окремих країн в інтересах співтовариства в цілому.

Деякі вчені вважають, що провідну роль у формуванні міжнародного порядку покликані зіграти численні міжнародні організації на чолі з Організацією об'єднаних націй, яка може розглядатися як основа майбутнього світового уряду. Друга група дослідників, розглядаючи створення світових інститутів, керуючих міжнародними економічними і політичними відносинами, як шлях до формування у віддаленому майбутньому планетарного уряду, вказують на роль регіональних процесів як каталізаторів, здатних прискорити створення таких інститутів.

Дж. Айкенбері в історії міжнародних відносин виділяє три типи міжнародного порядку – рівноважний, гегемонічний і конституційний. Роль інститутів конституційного регулювання буває важливою на етапах занепаду держави-гегемона або на етапах його раннього сходження, коли інститути можуть максимально впливати на міжнародну ситуацію. Навпаки, в ситуації перебування гегемона в zenіті могутності, він може безкарно ігнорувати реакцію з боку «конституційних» інститутів.

Спільна відповідальність підкреслюється в актах ООН неодноразово. У Декларації тисячоліття керівники держав і урядів заявили, що поряд з відповідальністю перед своїми суспільствами вони несуть колективну відповідальність перед народами світу за забезпечення їх благополуччя.